

CUMHURİYET'TEN ÖNCE TRABZON'UN SU MESELESİ

Murat KÜÇÜKUĞURLU*
Şemşeddin ÇELİK**

ÖZ

Cumhuriyet'in ilanından önceki dönemde, özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde, Trabzon'un su meselesini çözmek için önemli adımlar atılmıştır. Bu amaçla şehirde "Su İane Komisyonu" kurulmuş ve bu komisyon eliyle çeşitli etkinlikler düzenlenerek, halktan önemli miktarda para toplanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında, bilhassa yabancı şirketlerin bu konuda yerel yetkililerle görüşmeler yaptığı ve bu görüşmeler sonucunda bazı projelerin ve şartnamelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Benzer teşebbüsler Trabzon'un işgalden kurtuluşundan sonra da görülmektedir. Milli Mücadele döneminde yerli ve yabancı uzmanların bu mesele hakkında hazırladıkları raporlar bilhassa önemlidir. Bütün bu adımlar aslında Cumhuriyet dönemi için önemli bir bilgi birikimi ve ön hazırlık sağlamasına rağmen, Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda bu birikimden gereği gibi faydalanılamamıştır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, II. Meşrutiyet, Zulmera, Galyan, Reşadiye, Su Komisyonu

WATER ISSUE IN TRABZON BEFORE THE DECLARATION OF REPUBLIC

ABSTRACT

Prior to the proclamation of the Republic, especially before World War I, considerable steps had been taken so as to cope with the issue of water in Trabzon. For this purpose, a "Water Subsidize Commission" was established, a variety of events was held and a significant amount of money was collected from the public. Following these efforts, foreign companies particularly kept in touch with local authorities considering the issue, which gave rise to some projects and specifications. Similar initiatives can also be observed after Trabzon's liberation from the occupation. In this case, the reports prepared by local and foreign experts

* Doç. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TRABZON.

** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ERZURUM.

on this issue during the national struggle are of particular importance. Even though such experiences could have provided the Republican period officials with a valuable basis for the progress in subsequent years, they were not appropriately considered after the proclamation years.

Keywords: Trabzon, II. Constitutional Monarchy, Zulmera, Galyan, Reşadiye, Water Commission

Giriş

Yaşama su arasında var olan doğrudan ilişki, modern zamanlarda toplumsal hayatın yoğunlaşmış giriftleştiği şehirlerde çok daha önemli ve farklı boyutlar kazanmıştır. Ait olduğu bölgenin en önemli şehirlerinden birisi olan Trabzon, 19. yüzyıl ortalarından Cumhuriyet dönemine kadar devam eden süreçte, özellikle içme suyu konusunda bir hayli sıkıntı çekmiştir. Diğer birçok Osmanlı liman şehirlerinde olduğu gibi, Trabzon da bu dönemde batılı tüccarlar ile yoğun bir ilişkiye girmiş, şehir nüfusunda ve şehrin fiziki durumunda önemli değişimler yaşanmıştır. Önceleri şehrin birçok ihtiyacı geleneksel yöntem ve araçlarla karşılanırken, bunlar eskiyip kullanışsız hale gelmiş ve artık ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. Bunun üzerine, batıda olduğu gibi daha kapsamlı ve modern çözümler aranmıştır. İşte şehrin eski su yolları ve mahalle çeşmeleri de böyle bir süreç yaşamıştır.

Bu makalede Trabzon şehrinin geleneksel su yolları ve mahalle çeşmelerinin nasıl önemini kaybettiği ve ihtiyacı karşılayamaz hale geldiği ele alındıktan sonra, Cumhuriyet'in ilanına kadarki süreçte, içme suyu ihtiyacına kalıcı ve modern yöntemlerle cevap verme çabaları ele alınacaktır.

I. Dünya Savaşı Öncesi Durum

Anadolu'nun eski yerleşim birimlerinden olan Trabzon, tarihinin her devrinde Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan önemli bir transit merkezi idi. Eskiçağlardan beri var olan limanı, Trabzon'daki şehir hayatını her zaman canlı tutmuştu. Şehir hayatının en önemli unsuru olan su konusunda, özellikle Bizans devrinde Trabzon'da çeşitli imar faaliyetleri gerçekleştirilmişti. Justinian su kemeri ile İmaret ve Maşatlık su yolları Osmanlı hakimiyetinden önce yapılmış, sonraki dönemde ise, bu su yollarının tamiri ile birlikte yeni su yolları da inşa edilmişti.¹

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde şehrin doğu kısmında Değirmendere, Arafilboyu, İskenderpaşa ve Zülmera; batı kısmındaki mahalle-

¹ Trabzon Belediye Başkanı Suat Oyman, belediye meclisinde yaptığı bir açıklamada "*Eskiden Mimar Sinan tarafından yapılan su tesisatının ihyası cihetine gittik*" ifadesini kullanmaktadır. Eğer bu ifade doğrusa, Mimar Sinan tarafından Trabzon'da su yolları yapıldığını söylemek mümkündür.

lerde ise yine Zülmera, Polita, Kırzade, İmaret suları içilmekteydi. İçme suyu ihtiyacının önemli bir kısmını, şehrin doğusundan akmakta olan Değirmendere ile batısından akmakta olan İmaret Deresi suları karşılıyordu. Bunun dışında şehrin kaynak (membra) suları Zefanos'taki sulardı. Yanı sıra, Nemlizade (Zülmera), Kırzade ve Arafilboyu suları birinci kalitede içme sularıydı. Ayrıca kaynağı Boztepe sırtlarında bulunan Maşatlık'taki İskenderpaşa suyu ile İçkale, Faroz ve Meryemana suları da iyi içme sularıydı.

19. yüzyılın ilk yarısında, Karadeniz'de buharlı gemilerle ticaretin yapılmaya başlanması ve İran transit yolunun önem kazanması, Avrupalı devletler ve tüccarlar için Trabzon'un önemini bir kat daha artırmış; dolayısıyla şehirde eskiye nazaran canlı bir ticari hayat gelişmişti. Şehrin gelişmesiyle birlikte, eskiden beri kullanılan şehir civarındaki su kaynakları yetersiz olmaya başladı. Artan su ihtiyacını karşılamak üzere, 19. yüzyılın ortalarında bazı teşebbüslere girişildiği anlaşılmaktadır.

1859 Erzurum depremi nedeniyle Erzurum Valisi Arif Paşa'nın yardım talebi üzerine,² Trabzon Vilayet Meclisi, 300 bin erkek nüfusu tahmin edilen vilayette varlıklı erkek nüfus başına 20 kuruş toplanmasına karar vermişti.³ Böylece yaklaşık 151.500 kuruş toplandı. Bu paranın 11.000 kuruşu Tekfurçayı ve Gülbahar Sultan Camii arasında yapılan yola,⁴ 41.000 kuruşu da Değirmenderesi suyollarına tahsis edilerek diğer 100.000 kuruşu Erzurum'a gönderildi.⁵

Görüldüğü üzere Erzurum depremlerine yardım amacıyla toplanan paraların bir kısmı, şehrin su ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayan Değirmendere suyollarının yapımı için tahsis edilmişti.

II. Meşrutiyet döneminde mevcut bazı su yollarının tamiri cihetine gidildi. Öncelikle Meydan Cami yanındaki çeşmenin kuruması ve şehrin merkezinde ciddi bir sorun yaşanması üzerine, buraya su taşıyan Terazibaşı suyolunun tamiri için 1909'da bir yardım kampanyası düzenlendi. Toplanan para ile ancak Arafilboyu köprüsüne kadar olan suyolu tamir edilebildi. Tamiratın tamamlanabilmesi için 1911'de yeni bir yardım kampanyası başlatıldı. Bunun için Trabzon'daki sinema salonunda bir etkinlik düzenlendi. Ardından, Galyan Deresi'nden⁶ şehre su getirmek için Kalafataltı ve

² *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İdare, Dahiliye (İ.DH)*, Dosya No: 436, Gömlek No:28841, Varak No:2.

³ *BOA İ.DH*, Dosya No:436, Gömlek No:28841, Varak No:3.

⁴ Tekfurçayı bugünkü Erdoğdu semti olup, Gülbahar Sultan Camii ise Yavuz Sultan Selim'in annesi adına 1514 yılında yaptırılan bugünkü Atapark'ın güneyinde bulunan camiidir.

⁵ Konu hakkında Meclis-i Vala ve Meclis-i Tanzimat kararları için bkz; *BOA.İ.MVL*, Dosya No:441, Gömlek No:19602, Varak No:1-7.

⁶ Galyan Deresi Değirmendere'nin bir yan koludur. Denize kuş uçuşu 40 km mesafede 2600 m yüksekliğe kadar ulaşan dağlık bölgeden doğan çok sayıda derenin birleşimi ile oluşur. Galyan Dere kuzey-batı doğrultusunda aktıktan sonra, Değirmen Dere ile birleşir ve Karadeniz'e ulaşır.

Mumhane önu gümrüklerinden yapılan ticaretten para toplamak amacıyla bir komisyon teşkil edildi.⁷

Anlaşıldığı kadarıyla, Trabzon'un artan su ihtiyacını karşılamak amacıyla, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ciddi adımlar atılmıştı. Diğer önemli bir husus ise, mevcut su kaynaklarının yanı sıra, Galyan Deresi suyundan yararlanma konusundaki ilk teşebbüsler de bu dönemde başladı. Kurulan "Su İlane Komisyonu" vasıtasıyla 20.000 lira toplanarak, inşaat için Belçikalı⁸ (Lepez) Soci t  G n rale de Fontain Kumpanyası ile görüşmeler yapıldı.⁹ Belçikalı mühendis ile belediye arasında bir mukavele hazırlanmış ve mühendis bankaya bir miktar teminat dahi yatırmıştı.¹⁰

Konuya ilişkin olarak dönemin Valisi Samih Rıfat tarafından İstanbul'a gönderilen 25 Mart 1330 (1914) tarihli telgrafta; dört saatlik mesafedeki Reşadiye Suyu'nu¹¹ Şehre getirmeye karar verildiği ve bunun yaklaşık 50.000 liraya mal olacağı belirtilmekteydi. Hatta bulun için bir Şartname hazırlanmış ve iş, Lepez İsale-i Miyah Őirketi'ne ihale olunmuştu. Telgrafta belirtildiğine nazaran, aynı günlerde Şehrin elektrikle aydınlatılması hususunda da bir taliple anlaşmaya varılmıştı. Bu iki önemli tesis Trabzon Őehrinde büyük bir terakkiye yol açacaktır.¹²

Trabzon Valiliğinin İstanbul'a sormadan su ve elektrik tesisatı konusunda mukavelenameler ve Őartnameler hazırlaması İstanbul tarafından tepkiyle karŐılandı ve bu belgelerin merkeze gönderilmesi istendi. Bunun  zerine Reşadiye Suyuna ait mukavelename Türkçeye tercüme edilerek 9 Haziran 1330 (1914)'da İstanbul'a gönderildi.

AŞağıda bu mukavelenamenin önemli kısımları aynen verilmiştir.

Su Őirketi Mukavelenamesi

Bir taraftan belediye namıyla mevadd-ı atiyede tesmiye olunan Trabzon Daire-i belediyesi namına hareket eden atide vaziu l imza ve temhiri ve diğer taraftan müteahhit namıyla tesmiye edilen Belçika'da baŐŐehrinde mukim su... Şirket-i umumiyesi namına hareket eden vaziu l-imza vekili arasında mevadd-ı atiyे dairesinde itilaf edilmiştir.

Komisyon namıyla tesmiye edil b atide vaziu l-imza Trabzon Şehrinin

⁷ Veysel Usta, "Balkan Harbi'nde Trabzon: Trabzon Gönüllüleri ve Yardımları", *Trabzon Tarih ve Kültür Yazıları*, Türk Ocakları Trabzon Őubesi Yayınları, Trabzon, 2011, s.292.

⁸ çapa ve  i ek, savaŐ öncesinde Şehre Değirmendere'den su getirmek için İŐvi reli bir mühendisle anlaşıldığını ve bunun için halktan belediye adına 20.000 lira toplandığını, fakat bu teŐebbüsten bir sonuç alınamadığını belirtmektedir. Mesut  apa-Rahmi  i ek, *Yirminci Yüzyıl BaŐlarında Trabzon'da Yaşam*, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s.58.

⁹ Trabzon'da işe baŐlayan bu Şirketin, Erzurum Şehrinin su tesisatını yapmak üzere burayla da irtibata geçtiği anlaşılmaktadır. *BOA, DH.ID*, Dosya No: 41, Gömlek No: 47.

¹⁰ *İstikbal*, 18 Teşrinievvel 1339.

¹¹ Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Reşadiye ismi verilen su, bugünkü Galyan Suyu idi.

¹² *BOA, DH.ID*, Dosya No: 161-2, Vesika No: 7.

Su İsalei Komisyonunun vekilleri sıfatıyla müdafaa eden azası işbu mukavelename mucibince ve belediyece ittihaz olunan taahhüdatın ve bu güne kadar ifa edilen ve atiyen icra edilecek tediyat-ı mukarrere nisbetindeki meblağın temin-i tesviyesini tekeffül eyler.

Birinci Madde: Belediye su isalesi hakkında tasavvur edilen bilcümle ameliyatın icrasını müteahhide tevdi, müteahhid dahi ameliyat-ı mezkurenin icrasını kabul eder. Şöyle ki:

A. Şehir mıntkasında su mecraları taahhüt ve vazı fıkrası altında ve münakasaya esas ittihaz edilip komisyon tarafından tanzim edilen fiyat-ı müteselsile-i resmiyede gösterildiği veçhile 1'den 34'e kadar olan mevakıfın (durak yerlerinin) işbu fiyat-ı müteselsile itibarıyla %13 nispetinde bir zam ile ameliyatın icrası.

B. İmalat-ı sınaîye fıkrası altında ve aynı fiyat-ı müteselsile üzerine yani 35'den 65'e kadar olan mevakıfın iş bu silsile fiyatı itibarıyla ve %6 nisbetinde bir zam ile zikredilen ameliyatın icrası.

S. (Kereste ve doğramacı mamulâtı) fıkrası altında ve aynı fiyat-ı müteselsile üzerine yani 66'dan 78'e kadar olan mevakıfın %11 nispetinde bir tenzil ile zikredilen ameliyatın icrası)

D. Demir edevatı ve musluk edevatı ve çeşme edevatı fıkrası altında ve aynı fiyat-ı müteselsile üzerinde yani 79'dan 115'e kadar %7 nisbetinde bir tenzil ile zikredilen ameliyatın ifası.

H. 29 Eylül 329 ve 12 Teşrinievvel 1913 tarihli müteahhit teklifinin 9'ncu ilavesini teşkil edip hususi müteselsil fiyatı veçhile %5 nispetinde bir tenzil ile icrası müteahhimmil olan su çeşmelerine muktezi mevaddın taahhüdü ve bunların ameliyat-ı vaziyesi ve projede zikredilmeyen harik muslukları.

İkinci Madde: Müteahhidin belediyeye karşı hukuk ve taahhüdatını tayin eder. İş bu mukavelename ve atiyen mukavelat-ı saire ile tadil edilmediği takdirde ameliyat plan ve fenni muhtıranın ve şartnamenin ahkamı dairesinde icra edilecektir.

Üçüncü Madde: Müteahhid iş bu mukavelenamenin tarih-i imzasından itibaren üç mah zarfında takip edilecek güzergâh üzerinde su mecralarının ve su deposunun ve tazyik için nazım dairelerin tulani bir haritasını tanzim ve daire-i belediyeye takdimini taahhüd eder. Daire-i belediye iş bu planları tetkik ile tasdik veya lüzum görebileceği tadilatı icra ettikten sonra ittihaz edeceği kararı resmen 3 mah zarfında müteahhide tebliğ etmeyi taahhüd eder. Müteahhid iş bu planların tarih-i tasdikinden itibaren 3 mah zarfında ameliyat-ı mezkureye mübaşeret etmek mecburiyetindedir.

Müteahhit iş bu mukavelenamenin tarih-i imzasından 6 ay zarfında şehrin mıntka-i tevziyesi ve su hazinesinin ameliyat planlarını takdim etmeyi taahhüd eder.

Daire-i belediye bu müddeti takip eden 3 ay zarfında mariz zıkr planları tetkik ile tasdik ve lüzum görebileceği tadilatı icra ettikten sonra ittihaz edeceği kararı 3 mah müddet zarfında müteahhide resmen tebliğ etmeyi taahhüd eder.

Müteahhid tarih-i tasdikten 3 mah zarfında iş bu planlara şamil olan

ameliyatın ibtidarına mecburdur.

Balada zikredilen müddet zarfında daire-i belediye iş bu ameliyat planlarını tasdik veya tadil ve keyfiyeti resmen müteahhide tebliğ etmez ise marizzikr planlar alelusül tasdik edilmiş gibi telakki edilecektir.

Bil cümle ameliyat-ı hakiki tarih-i mübaşeretden itibaren 2 sene zarfında tamamen ikmal edilecektir.

Komisyunun 16/3 Kânunusani 1914 tarihindeki içtımında ittihaz ettiği mukarrerata tevfikân ve projede zikredildiği vechle her biri 1000 metre mikâptan ibaret ve 2 daireye taksim olan 2000 metre mikâbında yalnız bir hazine inşa edilecektir.

Şartname ahkâmına rağmen süzgeçlerin inşası projeden hariç tutulup mukavelenamenin ecza-i mütemmimesinden madud değildir.

Müteahhidin 29 Eylül 329 ve 12 Teşrinisani 1913'deki teklif-i vechile su mecrası güzergâhının keşf-i katisinde yolların bazı aksamında kuvve-i tazyikiye 12 atmosferi veyahud bu dereceyi tecavüz ettiği ve nazım dairelerinin arada bulunmasıyla bunun refi kabil olmadığı tahakkuk ederse iş bu yolların aksamı fabrikada 25 atmosferi ile tecrübe edilmiş borularla takviye edilerek siklet-i zaideleri nisbetinde fiyatları zam edilecektir. Şartnamenin ahkâmı vechile borular fabrikada ve Trabzon'da 15 atmosferlik bir derece ile tecrübe edilecektir.

Bilcümle ameliyatın kabul-i muvakkat muamelesi iş bu ameliyatın hitâmında ve müteahhidin ilk talebi tarihinden nihayet 15 gün zarfında kabule memur komisyon içtima edecek ve iş bu tarihten nihayet 3 mah zarfında bil cümle ameliyatın kabul-i muvakkat muamelesi icrası kabul edilecektir.

Bu müddetin tecavüz ettiği takdirde kabul-i muvakkat muamelesi müddet-i münkaziyede alelusul icra edilmiş gibi telakki edilecektir.

Ameliyatın kabul-i kati muamelesi kabul-i muvakkat muamelesinden bir sene sonra icra edilecektir.

Dördüncü Madde: Müteahhid 1/1000 mikyasında Trabzon şehrinin bir planını meccanen tanzim etmeyi taahhüd eder. İş bu planda şehrin sokakları ve caddeleri ve sath-ı bahirden derece-i irtifaiyelerini ve tevziat hazinesini ve şehirdeki su mecralarıyla su bentleri ve su çeşmeleri vesair tevziat edevatını tayin edecektir. Müteahhid işbu planı üç nüsha olarak nihayet kabul-i muvakkat muamelesinin icra edildiği esnada daire-i belediyeye takdimini taahhud eder.

Yedinci Madde: Şartname ahkâmı mucibince belediye imza ettiği taahhüdâtın icrasını temin için müteahhide ita edeceği bir bankanın kefalet senedi makamına kaim teminat-ı atiyeyi karşılık olarak irae eyler.

Evvela Trabzon'da mutasarrıf olduğu ve bihakkın tasarruf etmeye serbest bulunduğu bilcümle emval-i gayr-i menkulenin icareleri işbu icarelerin temin-i istifaları için daire-i belediye şimdiden tekml emval-i gayr-ı menkulesini müteahhide icar ve bu bapta zuhur edecek bilcümle mesarifi deruhte ediyor.

Saniyen işletilmesi müteahhide ihale olunan Değirmendere'de gaz depolarının hâsılatı. Bunu temin etmek üzere daire-i belediye şimdiden

mezkûr depoları müteahhide icar ve bu baptaki merasim ve muamelat-tan zuhur edecek bil cümle masarifi deruhte ediyor.

Salisen: müteahhidin inşasını taahhüd ettiği su mecraları tesisatını işletme hakkı bu surette, saatler vasıtasıyla hatt-ı azami altın akçe olarak, ikişer kuruştan fazla olmamak üzere istifa edilerek mahsup edilecektir.

Müteahhit daire-i belediyenin ber minval-i muharrer kendisine teminat suretiyle terk ettiği hukuk ve selahiyeti ancak belediyenin altıncı madde mucibince ifasına mecbur olduğu tediyatı evkat-ı muayyenelerinde ifa etmediği takdirde istimal edebilecektir.

Sekizinci Madde: Daire-i belediye Müteahhidin talebinden lâakal 2 ay sonra gerek ameliat-ı sınaviyenin icrası için lazım olan ve gerek ameliatın müddet-i icrası zarfında boru ve levazımat-ı saire vazına mahsus depolar için muvakkaten işgali iktiza edecek miri veya hususi arazi ve arsaları serbest olarak meccanen müteahhide ihzar ve teslim edecektir.

Dokuzuncu Madde: Müteahhid ameliatın hüs-n-i inşasını temin ettiği gibi bilumum ameliatın kabul-ı muvakkat muamelesinden bir sene müddetle bilcümle tesisatın muhafaza ve idaresini deruhte ve iş bu mukavele-namede zıkr ve tayin edilen müddetleri tecavüz etmemeyi taahhüt eder.

Onuncu Madde: Ameliatın müddet-i devamı esnasında abonelerin hesabına olarak hutut-ı iltisakiye-i hususiyenin ve su saatlerinin tesisi münhasıran müteahhide aittir. Müteahhid iş bu ameliatın icrasından resmen sarf-ı nazar ettiği takdirde daire-i belediye bu ameliatı müteahhidin nezaret-i tahtında olarak diğer mültezimler vasıtasıyla icrasına selahiyetdardır.

Onbirinci Madde: İşbu mukavele ahkâmının icrasını temin için müteahhid teminat akçesi olarak Trabzon Osmanlı Bankası'nda 2500 lira-i Osmanî teslim edecektir. Bu halde iş bu mukavelenamenin tarih-i imzasından iki mah zarfında Müteahhidin 29 Eylül 329 ve 12 Teşrinievvel 1913 tarihli teklifi hakkında tevdi etmiş olduğu 1000 lirayı 2500 liraya iblağ ettiğine dair mezkûr bankadan sertifika şehadetnamesi istihsal ve ibraz edecektir.

Onikinci Madde: Müteahhid iş bu mukavelenameye ait hususat için Trabzon'da ikametgâh ittihaz ediyor. Ve ameliat devam ettiği müddetçe kendisine vekâleten bir mühendis bulundurmaya ve vekilin tebdili vukuunda keyfiyetten daire-i belediyeyi haberdar etmeyi taahhüt eder.

Onüçüncü Madde: İşbu mukavelenamenin tefsirinden belediye ve müteahhid miyanelerinde vukua gelebilecek ihtilafat Trabzon mahkeme-i muhtelitesi tarafından fasl edilecektir.

Ödördüncü Madde: İşbu mukavelename Trabzon Meclis-i Umumi-i Vilayet ile encümen-i vilayetin tasdikinden sonra ve valinin tasdikine iktiran ettiği günden itibaren meriü'l-icradır.

Onbeşinci Madde: Üç nüsha üzerine tanzim edilen iş bu mukavelenamenin bir nüshası daire-i belediyeye diğer nüshası komisyona üçüncü nüshası müteahhide tevdi edilmiştir.

Madde-i Müzeyyele: Müteahhid ameliatın devam ettiği müddetçe evkat-ı muhtelifede ahz edeceği su numunelerinin nevini kontrol ve hin-

i hacette bunları tahlil etmek ve ameliyatın hitamından evvel süzgeçlerin tesisi hakkında daire-i belediyeye bir proje takdim etmek mecburiyetindedir. Bu süzgeçler ancak inşası ihtiyacı tahakkuk ettiği takdirde tesis edilecektir. Bu projenin tertibinden mütevellit bilcümle masarifat müteahhide aittir. Her ne kadar süzgeçlerin inşası teşebbüs-i mezkureye dahil değilse de kabul muvakkat muamelesinin ifası hengâmında belediye süzgeçlerin inşasına karar verdiği takdirde müteahhid ikmal olunan ameliyatın teminat senesi zarfında 29 Eylül 1329 ve 12 Teşrinievvel 1913 tarihli teklifindeki fiyat-ı mukarrere ile bunları inşa etmeye mecburdur. Her halde daire-i belediye inşaat-ı mezkureyi münhasıran Müteahhide tevdi etmek mecburiyetinde olmayıp hin-i hacette bunları bir münakasaya vaz etmek hakkını muhafaza ediyor. Onuncu maddede mevzubahs olan hutut-ı iltisakiye-i hususiyenin inşasına gelince bunların fiyatları daire-i belediye ile müteahhid beyninde bil itilaf sureti atiyede taayyün edilmiştir.

Trabzon 6/19 Nisan 1914
Aslına Mutabıktır.
Trabzon Valisi Samih Rifat¹³

Görüldüğü üzere I. Dünya Savaşı'nın arifesinde, Trabzon'un elektrikle aydınlatılması ve modern su tesisatının yapılması hususunda önemli adımlar atılmış; fakat savaşın patlak vermesi ve Trabzon'un işgali bu teşebbüsleri yarım bırakmıştı.

Trabzon Belediyesi'nin eski gelir müdürlerinden Süleyman Barutoğlu, bir dergide yayınlanan konuya ilişkin notlarında şu bilgileri vermiştir:

“Birinci Dünya Harbinden evvel Galyan Suyu'nun Trabzon'a getirilmesi amacıyla, lüzumlu para Kabayanidi Bankası'na bloke edilmiş ise de, harp, hicret ve Trabzon'un Ruslar tarafından işgal edilmiş olması, tahakkukuna mani olmuştur. Ruslar çekilip Trabzon kurtulunca belediye faaliyetleri başlamış ve bilhassa Temel Nücumi Bey'in başkanlığı döneminde Sular Kanunu çıkarılmış ve su için aynı, nakdi ne kadar menkul ve gayrimenkul varsa belediyemize devredilmiş olması hasebi ile belediye, Kabayanidi'nin emlakine el koymuş, İş Bankası binası ve halen Öğretmenler Bankası yerindeki Karadeniz Kulübü binasının bulunduğu PTT binasında kasa açılmış, içinde mevcut bazı esham ve tahvilat nakde çevrilerek çok fakir olan o zamanki belediyenin noksanları ikmal edilmiş, bu para da böylece maksadının gayrına sarf edilmiştir.”¹⁴

Konuya ilişkin olarak bizim ulaştığımız belgeler de benzer bilgileri vermektedir. Şöyle ki, I. Dünya Savaşı'ndan önce Trabzon'a su getirilmek üzere halktan toplanan paralar, Kabayanidi Bankası'nda tutulmaktaydı. Bu

¹³ BOA, DH.İD, Dosya No: 161-2, Vesika No: 7.

¹⁴ İhsan Bektaş, “Atasu Doğuyor”, *Trabzon Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 17, Mayıs 1988, s.8.

şekilde Kostantin Kabayanidi'nin zimmetinde kalan yaklaşık 33.000 liranın tahsili için, Cumhuriyet'in ilanından sonra harekete geçilmişti. Aslında bu istek banka tarafından dile getirilmiş ve bu mablağa mukabil gayri menkullerini Su Komisyonu'na vermek istemişti. Bu durum 14 Teşrinisani 1340 (1924)'ta Komisyon azalarından Hacı Hamdizade Hacı Hami ve Barutçuzade Ahmed tarafından vilayet makamına bildirildi. Bunun üzerine gayrimenkullere kıymet takdir üzere sahib-i emlaktan beş kişi seçildi. Sonuçta Kabayanidi biraderlere ait Trabzon'daki bazı gayrimenkuller icra suretiyle müzayedeye çıkarıldı. Bunlar arasında Kunduracılar Caddesi'nde bulunan ve İş Bankası tarafından kiralanmış olan bina ile altındaki iki mağazanın yarı hissesi ve Meydan'daki Kanlı Gazino ve altındaki mağazalarının yarı hissesinin yaklaşık 10.000 lira bedelle belediyeye devrine karar verildi.¹⁵

Kurtuluştan Sonra Trabzon'un Su Sorunu

Trabzon'un işgalden kurtuluşundan sonra, Hamit Bey'in valiliği sırasında, bozulmuş bazı suyollarının tamirine teşebbüs edildi. Belediye fen heyetinin yaptığı inceleme sonrasında İskenderpaşa¹⁶ Vakfı'ndan da izin ve evkaf idaresinden bir miktar para alınarak, bu suyun şehre getirilmesine çalışıldı.¹⁷ Belediye tarafından 1920 yılı sonlarında başlatılan işlemler sonucunda su, şehrin doğusundaki Taksim'e kadar getirildi. Fakat daha ileriye götürülemedi. Anlaşıldığı kadarıyla belediye, başlattığı işi yüzüne gözüne bulaştırmıştı.¹⁸ Vali Hamit Bey'in Erzurum'a tayini, kış mevsiminin şiddetli geçmesi ve evkaf ile belediye arasındaki parasal meseleler yüzünden İskenderpaşa suyu işi tamamlanamadı.

Aynı dönemde, şehir su ihtiyacının temel kaynağı olan Değirmendere suyolunu ıslah etme çalışmaları da yapılmış; uzun süren çalışmalarla bozulan yollar tamir edilmiş ve nihayet 1923 yılı sonlarında su, taksim başına kadar getirilmiştir. Belediye Reisi Hüseyin Efendi gazeteler vasıtasıyla halka

¹⁵ Mesut Çapa-Veyssel Usta, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1997, s. 10-11.

¹⁶ Yavuz Sultan Selim'den sonra, 1512-33 yılları arasında çeşitli aralıklarla 14 yıl Trabzon Valiliği yapmış olan İskender Paşa 1519'da şehre su getirerek bugünkü Meydan'da bir çeşme yaptırmıştı. 1523'te ise Aşağıhisar'daki Hoca Halil Camii yanında ikinci İskenderpaşa Çeşmesi'ni yaptırmıştı. 1529'da ise yine Meydan civarında İskenderpaşa Camii'ni ve bugün ayakta olmayan medresesini yaptırdı ve 1533'te vefat edince bu caminin kible tarafındaki mezarlığa defnedildi. Mustafa Yazıcı, *Osmanlı Dönemi On Meşhur Trabzon Valisi*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1995, s.17-19.

¹⁷ *İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1336.

¹⁸ Bu arada Taksim civarında açılan derin çukurlar, bazı ciddi kazalara yol açmıştı. Oradan geçen bir kişi birkaç insan boyu derinliğindeki su çukuruna düşerek belindeki tabanca patlamış ve ayağından yaralanmıştı. Belediyenin bu meselesi ciddiye almamamsı nedeniyle birkaç gün sonra Furtunzade Hamdi Efendi geceleyin oradan geçerken yağmur sularıyla dolan çukura düşmüş, feryadını kimse duymayınca tabancasına sarılarak beş el ateş etmiş ve bu sesi duyanlar yardımı koşmuşlardı. *İstikbal*, 10 Kânunuevvel 1336.

seslenerek, şehrin yegâne suyu demek olan Değirmendere'deki asli tamiratın henüz bitmediğini, belediyenin bunu tek başına yapmasının mümkün olmadığını; bunun için vatandaşın da elini şatın altına sokması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹

Trabzon Su Tesisatına Dair İki Önemli Rapor

Milli Mücadele döneminde şehrin su ihtiyacını karşılamak düşüncesiyle Mühendis Josef Mamatsi Charli ve Mühendis Fahri tarafından iki ayrı proje hazırlanmış, ancak iki proje de getirdiği ağır mali yükümlülük nedeniyle hayata geçirilememiş, bunun yerine eski yolların tamiri yoluna gidilmişti.²⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Milli Mücadele yıllarında hazırlanan projelerden birisi Avusturyalı bir şirket tarafından hazırlanmıştı. Bahsedilen Josef de muhtemelen bu şirketin elemanıydı. Nitekim 1930'larda Trabzon içme suyu projesi yeniden gündeme geldiğinde, 20 yıl kadar önce Avusturyalı şirket tarafından hazırlanmış olup Ankara'daki yetkili makamlarda saklanan proje arşivden çıkarılarak yeniden incelenmişti.²¹

Mühendis Josef'in raporu 27 Haziran 1921 tarihini taşımakta olup Osmanlıca ve Fransızca hazırlanmış ve dönemin valisi Naci Bey'in nezdinde Vilayet Makamına sunulmuştur. Bu raporda; bir yandan kentin su ihtiyacının karşılanması öngörülürken öte yandan elektrik sorununa da çözüm getirilmesi planlanmaktadır. Raporun, Trabzon Belediyesinin girişimiyle hazırlanarak Vilayet Makamına sunulduğu anlaşılmaktadır.

“Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Vilâyetpenâhiye Rapordur

27 Haziran 1921'de Trabzon'un halen bozuk olan Değirmendere mecrasını, şehrin sarfiyatını ve “Hidro-istasyon = Su deposu”na elverişli bir mahallin mevcudiyetini anlamak ve keşfetmek üzere geldim.

Su mecrasının Meydan'dan 14 km. ilerisindeki şehrin kavis teşkil ettiği noktayı su şosesinin altından bir boru ile geçmekte ve “filtre” bulunmadığından yağmur zamanlarında kum ve çamurların terâkümüne sebebiyet vermektedir. Bu kısımda cari suyun bir kısmı orada bulunan bir değirmene gitmekte ve ekser günler giden suyun miktarı üç debi bulunmaktadır ki, bu muvafık değildir.

Meydan'dan üç km. ileride mevcut olan oluk, bir dağ eteğinden geçmekte olup kısmen harap ve kısmen harabâta mahkûm olan bir su yolu, Meydan'dan altı km. kadar ilerisine kadar bu haldedir. Toprağın kaymasından ileri gelen bu tahribat gayrı kâbil-i tamirdir. Binaenaleyh bu şerâit tahtında Meydan'dan altı km. ilerisine kadar olan su yolunun tamiri gayrı müşekkel bulunduğundan mecrasının tamamıyla tebdil edilmesi lazım gelir.

¹⁹ *İstikbal*, 24 Kânunuevvel 1339.

²⁰ Çapa-Çiçek, *Trabzon'da Yaşam*, s.60.

²¹ *Yeni Yol*, 14 Temmuz 1937.

Belediye Mühendisi Mösyö Filidis, su yolunun tahminen eski Meydan'ın bir km. daha aşağısından başlamasına, şehrin yatağına "anağmeleri = galerileri" inşasına taraftardır.

Tamirat mesârifâtını müfredat üzere ve ayrı ayrı tedkiki icab eder "Galeriler = Anağmeler"i için tahminen 500 ve $[(2,70 + 2,80) \times 0,65 + 0,50 \times 1,57 \times 0,85] \times 200$ m³. metremikabı = $4,24 \times 200 = 848$ m³. metremikabı, yaklaşık 900 m³. metremikabı

1 metremikabı duvar ve sâir mesârifât-ı mütemmim için yaklaşık 25 Lira-i Osmanî'dir.

Sifon: $H = 3,14 \times 1,30 \times 0,80 =$ yaklaşık 0,40 m³. metremikabı

Ve = 2000 metre $\times 0,40 = 800$ m³. metremikabı hâl-i hazır fiyatı 800 $\times 3,50$ Lira-i Osmanî = 28.000 Lira-i Osmanî'dir.

Yekun-ı Umumi: $22,500 + 28.000 = 50,500$ Lira-i Osmanî eder.

Yeni su yolu daima şoseyi takip edecek ve iki kilometrelik bir mevkii sifonlu olacaktır. Bunun fiyatı ancak 28.000 Lira-i Osmanî'dir.

Esasen daha aşağıda, yani şehre karîb bir mahalde, tulumbaları ile beraber bir "Hidro istasyon = Su deposu" inşası lazım gelirse de bu suretle olmadığı taktirde birinci şık veçhile su yollarından istifade edilerek ve daima filitrelenmiş su elde edilebilir. Fakat işe başlamadan makdem tamirat meselesini mufassal bir surette tetkik etmelidir.

27.6.921'de değirmene ayrılan su, Meydan'dan tefrik edilerek;

$A = 20 \text{ m.} \times 0,50 \times 1,25$ saniyede = 12,50 m³. metremikabıdır. Dolayısıyla görüldüğü ki saniyede asgari 6-8 metremikabıdır.

Bu miktar su, tamamıyla ihtiyaca kafi ve boruların hacm-i istiabiyesine muvafıktır. Yalnız bunlar için saniyede 0,174 metremikab lazım gelir.

Şehrin nüfusu nazar-ı itibara alınarak 50 ila 150 bin tahmin edilse ve nüfus başına 24 saatte 100 litre suyun tevzi' olması lazım gelse o zaman;

$A = 150.000 \times 100 / 24 \times 60 \times 1000$ metremikab / saniyede = 0,174 saniyede metremikabıdır.

Bu yolun tamamıyla vasatında şehre 7 km. uzaklıkta kâin Hacı Mehmet mevkiine 1000 H.P (Horse Power = Bâr-gir kuvveti) kuvvetindeki Hidroelektrik (Elektrik deposu) istasyonu konulabilir. Ve bu mevkii, en az masrafla imar olunabilir.

$A = 1000 \text{ AH} / 75 = 100 \times 8 \times 10 / 75 = 1040$ H.P. yaklaşık 1000 H.P. yahut asgarisi $A = 8$ metremikab/ saniyede şiddet-i sükut H. yaklaşık 10 metre.

Bu kuvvetin bir kısmı şehre üç safhadan geçirilerek gönderilecek ve diğeri ise su borularının tulumbalarını işletmekte kullanılacaktır. İrtifâ tahminen 30-40 metredir. Bunun için lazım gelen kuvvet;

$1-T = 1000 \text{ A.H.} / 757 \times 7 = 1000 \times 874 \times 40 / 75 \times 0,9 \times 0,9 =$ yaklaşık 116 H.P.

2-Borular dahilinde kaybolan kuvvet inc yaklaşık % 20 tahmin edilse

Yekun: $116 + 0,2 \times 116 =$ yaklaşık 140 H.P.

Elektrik istasyonu için lazım gelen kuvvet: $(1000 - 140) \text{ H.P.} = 860 \text{ H.P.}$

Şehre 7 kilometrelik mesafeye konulacak olan motor için şehrin dahilinde bir mübeddil, yani elektrik kutusunu tebdil etmeye mahsus bir alet vaz' etmek lazım gelir.

Mübeddil dahilinde tahvil eden kuvvetin miktarı % 25 olduğuna nazaran şehir dahilinde mevcut olması lazım gelen kuvvet $0,75 \times 860 = 630$ H.P. 630 H.P. = 630×736 volt; yaklaşık 680 voltuttur. Bu miktar kuvvet bize; $463,680 / 46 =$ yaklaşık olarak 10.000 elektrik lambası (16 mumluk) bahş eder.

Cihaz için yapılacak olan mesârifât tahminen;

1-Hacı Mehmet mevkiinde yapılacak olan inşaat için 75×30 metremikabı $\times 10 =$ yaklaşık olarak 25.000 Lira-i Osmanî'dir.

2-Makine ve tulumalar için yaklaşık olarak 15.000 Lira-i Osmanî'dir.

3-Mübeddiller için 10.000 Lira-i Osmanî'dir.

4-Hacı Mehmet mevkiinden şehre kadar olan mesafe için lazımgelen 7 kilometrelik bakır tel ve şehir dahilinde isti'mal olunacak 12 km.lik bakır tel için 315 kg. $\times 3 \times 7 + 200$ kg. $\times 3 \times 12 = 6615 + 7200 =$ Yaklaşık olarak 14.000 kg.dir.

5-Beher kilogramı 1 Liradan $14.000 \times 1 = 14.000$ Lira-i Osmanî'dir.

6-Diğer mesarifât yekunu = 10.000

Yekün-i Umumi 74.000 Lira-i Osmanî'dir.

Mühendis Josef Mamatsi Charli.²²

İkinci rapor ise Mühendis Fahri tarafından hazırlanarak 25 Aralık 1922 tarihinde İstikbal gazetesinde yayımlanmıştır. Bu raporun hazırlanma nedeni, Mühendis Josef'in kente su ve elektrik getirilmesi için hazırlayarak Vilayet Makamına sunduğu raporun kamuoyunda yarattığı tartışmalara açıklık kazandırmak istenmesidir.

“Su Meselesi: Şu makaleyi tahririne sebep, şu sıralarda Trabzon'a isâlesi düşünülmekte olan su meselesidir. Bu vadide memleketi ve bâhusus memleket müessesesi olan belediyeyi bîdâam (bilgim) nisbetinde tenvir edebilmek gayesine ma'tufen icâle-i kalem ediyorum. Yazılarım erbâb-ı mütalaayı sıkımsamak için paragraf paragraf ve aksâm-ı fenniyeyi biraz daha açık ve hikayevî tarzda bulunacaktır.

Su meselesi, bir şehrin mesele-i hayatiyesidir. Buna bir de memleketde lağım tertibatının, tesisatının adem-i mevcudiyetini ilave edecek olursak mevkii pek ziyade ehemmiyet kesb eder. Binaenaleyh ne tarzda su Trabzon'a isâle kılınmalı ve ne şekilde ve ne miktar para ile su isâlesi kabildir. Bu cihetleri tettebbu edeceğiz. Bu vadide suların isâlesinde aksâm-ı esasıyeyi sıra ile zikr ederek her sıraya ait malzemenin takribî miktarını koyarak Trabzon'da râyici metremikap, metretul ve metre-murabba üzerinden makaleyi okuyan zât, su isâlesinin memlekete kaç mal olacağını kolaylıkla anlayacak ve halledebilecektir.

Bir memlekete su isâle olunacağı zaman bu fevka'l-arz menabi'den alınmak suretiyle veya tahte'l-arz su menbalarını kuyu ve tulumalar veya makta'-ı arz itibarıyla suni bir menba'da –sondajlar neticesi- toplayarak o mahalden şehre isâle sarf-ı mesaî olunur. Memleketimizde su isale

²² Bu önemli rapor Veysel Usta'dan alınmıştır.

olunacak pınar ve menba elhaletü'l-hazihî istifade olunagelmekte olan Değirmenderesinden;

1-Değirmendere'sinden suyu ne suretle alırsız.

2-Nerede toplar ve tasfiye ederiz.

3-Bade'l-tasfiye nasıl nakleyeriz

4-Şehirde hazine inşasıyla suyu nasıl taksim ve tevzi' ederiz.

Ve bütün bunların fevkinde asıl ruh.. Acaba Trabzon yevmî kaç kg. su sarf eder ? Bunu ale't-takrîb bir hesap neticesi koyarak taksimat üzerinde tafsile ve takdir-i kıymete başlayalım.

Trabzon, bendeniz bilmiyorsam da, elhâlet-i hazihî 25.000 nüfus-ı azâmî ihtiva edegelmektedir. Atiyen bu nüfusun 50.000'e kadar terfi' ve tezâyüd göstermesi pek mümkündür. Binaenaleyh yarım asır için 50.000 nüfus üzerinden su ihtiyacı düşünmekliğimiz icab eder. Bugün beher nüfus için yevmi sarfiyat 100 litre itibar edilmektedir. Bu miktar memleketlerimiz için fazla ise de, her halde onbeş sene sonra memleket hayat-ı ictimâyesinde tevellüd edecek yeni hayat –ki asrî ismini verelim- “asrî hayat”, bu ihtiyacı istilzâm edecektir. Cevâmî, mesâcid, yangın ve şehrin sulanması ve bunun dahilinde bahçelerin bir derece irvası meselesini de nazar-ı tetkike arz edince beher nüfusa ale't-tahmin asgari olarak 100 litre daha ilavesi icab eder ki, bu miktar Avrupa'da tevzi'-i miyah için kabul edilen nisbetin dünüdür. $50.000 \times 200 = 10.000.000$, yani yevmî olarak 10 milyon litre su sarfiyatı vücuda gelmiş olur. Bugün için bu miktar fazla ve zâid görülürse de hakikat-i halde değildir. Ve şimdi bu miktar üzerinden saniyede Trabzon'un beher nüfusuna ait sarfiyatı hesap edersem, mesele kesb ve tenevvür eder. Yirmidört saat, tamamıyla 86400 saniye eder. 10 milyona taksim edersek saniyede 120 litre su akıtan bir boruya malik olmaklığımız icab eder. Nazarı misal olarak dahilinde su bir saniyede yarım metre süratle mâlik olan bir su borusunu nazar-ı itibara alalım ve maktâi yarım metremurabba olsun, şu halde saniyede bu borunun sarfiyatı 250 litre eder. Ve bu da, 28.80 santim kutruna dairevî bir boru demek ki, bütün Trabzon'un su ihtiyacını idare edecek olan borunun maktâi, bu hesap ettiğimiz boru maktâmın dününda olacak ve 60 santimetre kutruna, yarım metre saniyede süratle hâmil olan boru 140 litre verecektir. Halbuki bize, 120 litre lazımdı ki, yevmî Trabzon'a lazım olan 10 milyon litre suyu akıtılabilelim. Bu 20 litre fazla su akıyor. Görüyor musunuz, büyük rakamlar nereye tenezzül etti. Burada hesap ettiğiniz miktar şehrin su ihtiyacıdır. Buna, yapılacak değirmenler ve su kuvve-i muharrike olarak elektrik istihsali hususunda sarfi icab eden su miktarı dahil değildir. Mamafih şimdilik bu miktar şehrin ihtiyacât-ı hâzirasından pek fazla olmakla beraber ezbere bir iş olmamak için o bahsi meslek erbâbına, elektrik mühendisine bırakalım. Çünkü Trabzon'u tenvîr için kaç voltaj, kaç amper tahtında lazımedendir ve bu tertibat ve teşkilatı anlamalıyız ki, ona göre su miktarını ve icab eden irtifa' ve sâireyi hesap edelim. Suların kudreti, suyun miktar ve süratine tabi olduğundan, yüksek bir yerden düşen su, fazla bir amel-i mihaniki icra edeceğinden irtifa' tabirini kullandım. Nitekim suyun isâlesinde de bu menba' ile şehrin

tevzi' mevkiinde o sürati verecek irtifa' farkı hesap olunmak lazımdır. Bunu atiyen sırası gelince izah edeceğiz. Ve bu izah neticesi 60 santim su borusu maktai tenakus ve belki tezâyüd edecektir... Değirmendere suyunu ne suretle alırız, bend inşaası denince sakın yetmiş-seksen metre irtifâında suyun önüne yapılmış bir duvar tasavvur etmeyiniz. Hayır. 2 – 2,5 metre irtifâında dere önünde bir duvar, suyu kısmen hareketten men ile bizim su hendeğine tevcih eder. Fakat böyle demekle meseleyi istisgar (küçük görme) etmek de doğru değil. Değirmendere'de arzi, bizce lazım gelen bir mahalde elli metre farz ettiğimiz taktirde tulı elli metre ve irtifâı temel harici 2,5 metre ve genişliği vasatı 1,5 metre olan kârgir bir duvar inşaası ve bu duvar üzerinden akacak suların, duvar önünde aşındırarak bendin yıkılmaması için bendin önünde 5 metre kadar hafif bir döşeme kârgiri de ilave edilmesi kafidir.

Bendin temel döşeme kârgir kısmı inşaatı ale't-takrib 900 metremikab eder. Beher metremikabı Trabzon'da -fiyatları bilmediğim için takribi diyorum- beş Liraya mal edilir ise 4500 Lira ile bendin inşaası kabil olacaktır. Kum dereden alınmak ve taş civardan tedarik edilmek mümkündür. Değirmendere civarında kireç ocakları da işletilir ise ve buna muavenet-i mahalliye inzimam edilirse (eklenirse) pek az görülen bu fiyat tenzil edilebilir. Bu bend hakkındaki eb'ad mahallinde yapılacak tedkikât ve istikşafât neticesinde küçültülebildiği ve yine ahâli-i mahalliye muavenet ve himmeti inzimâm eylediği taktirde 3000 Liraya da tenzil edilebilir.

Mühendis Fahri²³

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden hemen önce, 1923 yılı Ekim ayında İsviçreli bir sermayedar gurubun temsilcisi olarak Ankara'ya gelmiş olan Mühendis Şorman tarafından Nafia Vekâleti'ne müracaat edilerek, Trabzon'un elektrik ve su şebekelerinin yapılmasına talip olunduğu yerel gazetelerden anlaşılmaktadır.²⁴ Fakat bundan da bir sonuç çıkmamıştır.

Bu dönemde, yani kurtuluşun sonra Trabzon'da başlatılan imar faaliyetlerindeki düzensizlik, su işine de yansımıştı. Özellikle lağım ve suyollarının birbirine karışması, projersizlik ve gereksiz harcamalar, Trabzon halkını temiz içme suyundan mahrum etmişti. Dönemin gazetelerine göre Trabzon, özellikle yaz aylarında “Kerbela”yı andırmaktaydı.²⁵

Sonuç

Bu makalede verilen bilgiler, Trabzon şehrinin diğer birçok Anadolu şehri gibi, zamanında bol su kaynaklarına sahip olmakla birlikte, zaman

²³ *İstikbal*, 25 Kânunuevvel 1338.

²⁴ *İstikbal*, 18 Teşrinievvel 1339.

²⁵ Mühendis İzzet, “Trabzon Ne Haldedir? Ne Olabilir?”, *İstikbal*, 11 Şubat 1337; Kamuran, “Trabzon'da Belediye”, *İstikbal*, 28 Nisan 1337.

içerisinde bu özelliğini kaybettiğini göstermektedir. Değişen şartlar, savaşlar, işgaller ve ihmaller sonucunda Trabzon, su kısıntısı çeken bir şehir haline gelmiştir. Bu sıkıntı Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha da artacak ve Trabzon Belediyesi, sorunu çözme ve halka temiz içme suyu sağlama konusunda büyük acziyet yaşayacaktır.

Yine makalede verilen bilgiler göstermektedir ki, Cumhuriyet dönemine gelinceye değin, Trabzon'da modern ve sıhhi bir içme suyu tesisatı yapma konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu teşebbüslerin I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yoğunlaştığı ve savaştan sonra Ankara'da kurulan yeni yönetimin ilk yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Bahsedilen yıllarda yerli ve bilhassa yabancı özel sermayenin sadece su işi için değil, liman, elektrik ve yol yapımı konusunda da devreye girdiği görülmektedir. Bu şirketler gerek Trabzon'daki gerekse merkezdeki yöneticilerle önemli temaslar sağlamışlar, hatta bazı formaliteleri tamamlayarak kısmen de olsa uygulama aşamasına geçmişlerdir.

Bu süreçte yapılan en önemli işlerden birisi, su tesisatı ve diğer bazı altyapı hizmetleri için hazırlanan projelerdir. Bu projeler aslında Cumhuriyet dönemi için önemli bir bilgi birikimi ve ön hazırlık sağlamasına rağmen, Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda bu birikimden gereği gibi faydalanılamamıştır. Trabzon şehri, 1930'ların sonlarında hayata geçirilmeye çalışılan ve ismine "Atasu" denilen su tesisatının yapımına kadar, susuzluktan kıvranan bir şehir manzarası arz etmektedir.

